

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.98

Володимир Бараняк

кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
baranyakvm@gmail.com

Олег Несімко

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
nodleolviv@gmail.com

СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ ЯК СУБ'ЄКТ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Бараняк В., Несімко О., 2017

У статті розглянута сутність професії судового експерта та природа експертних досліджень відповідно до сучасних вимог судово-слідчої практики. Збільшення кількості судових експертиз, виникнення нових її родів та видів, впровадження в експертну практику технічних новацій вимагає постійної уваги до розвитку професійного рівня судових експертів

Ключові слова: судово-експертна діяльність, судова експертиза, спеціальні знання, судовий експерт, кваліфікація судового експерта.

Владимир Бараняк

Олег Несимко

СУДЕБНЫЙ ЭКСПЕРТ КАК СУБЪЕКТ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрена сущность профессии судебного эксперта и природа экспертных исследований в соответствии с современными требованиями судебно-следственной практики. Увеличение количества судебных экспертиз, возникновения новых ее родов и видов, внедрения в экспертную практику технических новаций требует постоянного внимания к развитию профессионального уровня судебных экспертов.

Ключевые слова: судебно-экспертная деятельность; судебная экспертиза; специальные знания; судебный эксперт; квалификация судебного эксперта.

Volodymyr Baranyak

PhD, Assoc. Prof.
Lviv Polytechnic National University
Department of Criminal Law and Procedure

Oleh Nesimko
Ph.D., Assoc. Prof
Lviv Polytechnic National University
Department of Civil Law and Procedure

FORENSIC EXPERT AS SUBJECT OF JUDICIAL EXPERT ACTIVITY

In the article the considered essence of profession of forensic expert and nature of expert researches are in accordance with the modern requirements of judicial inquisitional practice. The increase of amount of forensic examinations, origin of her new kinds, introduction in expert practice of technical innovations requires permanent attention to development of professional level of forensic experts.

Key words: judicial expert activity; forensic examinations; special knowledge; forensic expert; qualification of forensic expert.

Постановка проблеми. Актуальність системно-комплексного підходу до досліджень сутності професії судового експерта та природи експертних досліджень зумовлюється сучасними вимогами судово-слідчої практики. Зокрема, від цього залежить правильна постановка і розв'язання проблеми підготовки експертів до професійної діяльності. Збільшення кількості судових експертиз, виникнення нових її родів та видів, впровадження в експертну практику технічних новацій вимагає постійної уваги до розвитку професійного рівня судових експертів.

Аналіз дослідження проблеми. Наявні численні спроби висвітлення питання у роботах В. Д. Арсеньєва, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, Ф. Е. Давидова, А. В. Дулова, В. Я. Колдіна, І. Ф. Крилова, І. А. Лузгіна, В. С. Мітричева, Ю. К. Орлова, А. Р. Шляхова, Я. М. Яковлева та ін. У працях зазначених авторів йдеться лише про окремі аспекти професійної діяльності судового експерта. Здійснювались також спроби виділити та визначити експертні спеціальності, спеціалізації та кваліфікації, розробити їх найменування та шифри, проте вони не дістали завершення.

Метою статті є комплексне дослідження проблеми вдосконалення діяльності судового експерта, визначення поняття та сутності його професії. На сьогодні можна констатувати відсутність цілісних монографічних розробок, спеціально присвячених дослідженню професії судового експерта. Вирішенню цих прикладних завдань перешкоджає, насамперед, відсутність методологічної бази.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України “Про судову експертизу” судова експертиза – “це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду” (ст. 1), а отже і експерт – особа, що володіє спеціальними знаннями і може на їх основі досліджувати матеріальні об’єкти, явища і процеси, які містять інформацію про обставини справи [1].

Судовим експертом є лише та особа, яка безпосередньо відповідає на запитання, поставлені органом, що призначив експертизу, незалежно від того, хто ще брав участь у її провадженні, виконуючи технологічні чи технічні функції. Гарантами його незалежності законодавець визначає: процесуальний порядок призначення; заборону під загрозою відповідальності втручатися будь-

кому в проведення експертизи; існування установ судових експертиз, незалежних від органів дізнання та попереднього слідства; створення необхідних умов для діяльності, матеріальне і соціальне забезпечення; кримінальну відповідальність за дачу свідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання своїх обов'язків; можливість призначення повторної експертизи та присутності учасників процесу.

Обов'язками експерта є проведення повного дослідження і надання обґрунтованого та об'єктивного письмового висновку; на вимогу слідчого, прокурора, судді (суду) цей висновок ним роз'яснюється.

Судовий експерт наділений також сукупністю прав. Незалежно від виду судочинства, він може вивчати матеріали справи, що стосуються предмету дослідження, і клопотати про надання матеріалів, які вважає необхідними (п. 1 ст. 13). Законодавець дозволяє йому бути присутнім (з дозволу особи або органу, які призначили експертизу) при проведенні слідчих чи судових дій та заявляти відповідні клопотання (п. 3 ст. 13). Існує також принципова можливість виходити за межі поставлених запитань: за самостійного виявлення фактів, які мають значення для справи, на них вказується у заключному документі (п. 2 ст. 13). У випадку порушення зазначених прав експерт подає скаргу на дії відповідної посадової особи (п. 4 ст. 13).

Процесуальне законодавство України не розкриває змісту поняття “спеціальні знання”. У ст. 69 КПК йдеться про використання наукових, технічних або інших спеціальних знань, зумовлене потребою вирішення певних питань за допомогою експертизи [2]. У ст. 41 ГПК визначено, що для роз'яснення питань, що виникають при вирішенні господарського спору і потребують спеціальних знань, господарський суд призначає судову експертизу [3]. Частиною 1 ст. 81 КАС передбачено, що для з'ясування обставин, які мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд може призначити експертизу [4]. У ч. 1 ст. 143 ЦПК йдеться про те, що для з'ясування обставин, які мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі [5]. Не розкриває змісту поняття спеціальних знань і постанова Пленуму Верховного Суду України “Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах”, в якій судам вказується лише на неприпустимість призначення експертизи у випадках, коли з'ясування певних обставин не потребує спеціальних знань. Розмежування цих понять, розкриття їх змісту стосовно судової експертизи, аналіз приналежних до них спеціальностей має значний науково-практичний інтерес, оскільки на них базуються відповідні напрями судово-експертної діяльності.

Для визначення характеру професії судового експерта принципове значення має зміст і вид знань, якими від володіє. Експертні спеціальності, спеціалізації і кваліфікації не збігаються з базовими (вузівськими) і відрізняються від них тим, що судово-експертні спеціальності – це поєднання, інтеграція на базі вищої освіти знань медичних, психологічних, економічних, технічних та юридичних. Тобто, судово-експертні спеціальності мають подвійну природу, де основну роль відіграють базові науки, допоміжну – юридичні, у тому числі криміналістичні. Лише у традиційних криміналістичних експертизах (судово-балістичній, судово-трасологічній, судово-почеркознавчій та ін.) криміналістика є базовою спеціальністю.

Важливість такого поділу важко переоцінити: співвідношення зазначених основних та допоміжних груп знань визначає вид, термін та інші особливості процесу підготовки судових експертів і присвоєння їм відповідної експертної кваліфікації.

Поняття “кваліфікація судового експерта” складається з кількох елементів: вид спеціальних знань, спеціальність та спеціалізація. Це знайшло своє відображення у ст. 10 Закону України “Про експертизу”: “Судовими експертами можуть бути особи, які мають знання для надання висновку з досліджуваних питань. Фахівці державних спеціалізованих установ і відомчих служб, що проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку та атестацію як судові експерти певної спеціальності”.

Професія судового експерта, що виникла на межі кількох видів діяльності як результат поєднання, сполучення, інтеграції різних елементів, на сьогодні є самостійною. Її специфічною характеристикою слід вважати те, що категоріальний апарат, з одного боку, переймається з

відповідних галузей науки, з іншого – орієнтований на правове термінологічне поле, усталене у слідчій та судовій практиці.

Розв'язання основних експертних завдань за багатьма видами судової експертизи передбачає застосування одночасно двох критеріїв: наприклад, в судово-медичній експертизі при визначенні тяжкості тілесних ушкоджень – медичного та юридичного; в судово-психіатричній при визначенні осудності (неосудності) – медичного та юридичного; в судово-бухгалтерській при визначенні матеріальних збитків – економічного і юридичного та ін. Судовий експерт не просто констатує наявність або відсутність певного факту чи обставини, а завжди розглядає їх у взаємозв'язку з кримінальним провадженням чи цивільною справою, які розглядаються у судовому засіданні, враховує причинно-наслідкові зв'язки між явищами, трактує встановлені ним факти та обставини як докази.

Як зазначає Х. Г. Мелконян, ігнорування подвійної природи судово-експертної діяльності призводить до того, що “експертна практика знає немало випадків, коли одні й ті самі досліджувані факти та обставини приводили експертів до діаметрально протилежних висновків лише тому, що експерти або зовсім не застосовували, або ж застосовували неправильно юридичний критерій. Ігнорування чи неправильне застосування юридичного критерію в судовій експертизі призводить інколи до помилкових висновків за одних і тих самих висхідних даних і умовах дослідження” [6].

Отже, професія судового експерта за своїми вимогами та характером роботи є значно складнішою, ніж аналогічна у різних галузях народного господарства. Зміст професійної діяльності судового експерта, його компетенція, предмет, об'єкт, методики експертних досліджень, експертні завдання також значною мірою відрізняються від наявних у народному господарстві і це потребує визначення принципів і засад професійної підготовки зазначеної категорії фахівців.

Згідно із Законом України “Про судову експертизу”, “фахівців для спеціалізованих установ та відомчих служб готують вищі навчальні заклади, після чого вони спеціалізуються та підвищують кваліфікацію на курсах та в інститутах удосконалення відповідних міністерств і відомств”. Такими спеціалізованими установами та відомчими службами визначені науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції і Міністерства охорони здоров'я України, а також експертні служби МВС України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України.

Підготовка судових експертів потребує, насамперед, накопичення та узагальнення інформації про кількість і якість експертних кадрів в Україні за родами та видами судових експертиз, а також визначення потреби в них. Для розвитку судової експертизи та вирішення кадрових питань велике значення має розробка класифікатора експертних спеціальностей. Всього налічується понад 300 судово-експертних спеціальностей.

Потребують також вирішення питання підготовки викладацьких кадрів та визначення норм витрат їх часу у навчальному процесі, розробка концепції та програм спеціальної підготовки експертів, навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

Зрештою, судово-експертна діяльність містить коло проблем психологічного характеру, які нині лише окреслюються. Науково-практичні розробки у даному напрямі практично відсутні і потребують вирішення таких психологічних проблем як: дослідження визначальних чинників та передумов ефективності діяльності експерта; принципи та засади (у тому числі – психологічні) відбору кандидатів на навчання; оптимізація процесу навчання та професійного становлення фахівця-експерта. Це дозволить дати психологічну характеристику головних напрямів діяльності експертів; визначити психологічні особливості провадження судових експертиз за сучасних умов; з'ясувати шляхи формування професійно важливих якостей працівників експертних підрозділів. Завершальним етапом має стати розробка психологічних рекомендацій щодо оптимізації підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України та організації процесу підвищення їх кваліфікації.

Висновки. Отже, визначення сутності професії судового експерта та природи експертних досліджень – актуальна багатоаспектна проблема, що має прикладне значення для слідчо-судової практики. Питання, окреслені у статті, потребують подальшого всебічного та неупередженого обговорення. Це дасть можливість більш раціонально та ефективно поєднати зусилля фахівців, які

працюють у різних відомствах, організувати багаторівневу підготовку судових експертів (експертів-криміналістів).

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4711-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] : [офіц. текст станом на 14 квітня 2017 року]. – Режим доступу до докум.: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> 3. Господарський процесуальний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]: [офіц. текст станом на 11 березня 2012 року]. – Режим доступу до докум.: <http://zakon.rada.gov.ua/> 4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 06.12.2012 р. № 5518-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. 5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [Електронний ресурс] : [офіц. текст станом на 11 березня 2012 року]. – Режим доступу до докум. : <http://zakon.rada.gov.ua/> 6. Мелконян Х. Г. О профессии судебного эксперта и некоторых проблемах подготовки экспертных кадров. Проблемные теории судебной экспертизы / Х. Г. Мелконян. – М. : Изд-во ВНИИСЭ, 1977. – С. 80.

REFERENCES

1. **Pro sudovu ekspertyzu** : Zakon Ukrayiny vid 25 lyutoho 1994 r. # 4711-VI [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. 2. **Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny**: Zakon Ukrayiny vid 13.04.2012 # 4651-VI [Elektronnyy resurs] : [ofits. tekst stanom na 14 kvitnya 2017 roku]. – Rezhym dostupu do dokum.: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> 3. **Hospodars'kyu protsesual'nyy kodeks Ukrayiny**: vid 16.01.2003 r. # 436-IU [Elektronnyy resurs] : [ofits. tekst stanom na 11 bereznya 2012 roku]. – Rezhym dostupu do dokum.: <http://zakon.rada.gov.ua/> 4. **Kodeks Ukrai'ny pro administratyvni pravoporushennja**: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopov. na 1 bereznja 2010 roku: (Vidpovidaje ofic. tekstovi).[The code of Ukraine about administrative offences]. Kiev, Alerta; KNT; CUL, 2010. 206 p. 5. **Tsyvil'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny**: Zakon Ukrayiny vid 18.03.2004 r. # 1618-IU [Elektronnyy resurs] : [ofits. tekst stanom na 11 bereznya 2012 roku]. – Rezhym dostupu do dokum. : <http://zakon.rada.gov.ua/> 6. Melkonjan H. G. **O professii sudebnogo jeksperta i nekotoryh problemah podgotovki jekspertnyh kadrov**. Problemnye teorii sudebnoj jekspertizy. M., izd-vo VNIISJe, 1977. 80 p.

Дата надходження: 19.10.2017 р.